

Cumhuriyet Öncesi Dönem Eğitim ve Öğretim Programları ile İlgili Görüş ve Öneriler

*

Savaş Karagöz*

Yrd. Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitim Prog. ve Öğretim A.B.D.
Aksaray, Türkiye

E-Posta: savaskaragoz@aksaray.edu.tr

Öz

II. Meşrutiyet döneminden itibaren özellikle Cumhuriyetin ilanına kadar olan sürede eğitim ve öğretimle ilgili çok sayıda görüş ve önerilerin dile getirildiği görülmüştür. Bu görüş ve öneriler çeşitli boyutlarla ele alınıp incelenmiştir. Eğitimle ilgili olan bu boyutlardan birisini de eğitim ve öğretim programları teşkil etmiştir. Tarama yöntemi kullanılarak yapılan bu çalışmada 1908 ve 1923 yılları arasında kapsayan süreli yayınlarda eğitim ve öğretimle ilgili konular ele alınmıştır. Cumhuriyetin ilanından önce eğitim ve öğretim programları ile ilgili olarak çok sayıda eğitimci konunun önemine dikkat çekmişlerdir. Bu çalışmada birçok eğitimcinin (Ahmet Ferit, Aka Mirza, Ali Reşat Bey, Bilal Bey, Doktor Sabri, Doktor Saim, Halil Fikret, Harun Er Reşit Hulusu Bey, İbrahim Alaattin, İsmail Hakkı, Mehmet Emin, Mehmet Rüştü, Muallim Cevdet, Muallim Halit, Muslihiddin Adil, Mustafa Rahmi, Münir Mazhar, Ethem Nejat, Nafi Atuf, Necmettin Sadak, Sadrettin Celal, Sati Bey, Selim Sırrı, Süleyman Şevket, Şakir Ahmet, Şevket Bey)'in eğitim ve öğretim programları hakkındaki görüş ve önerilerine yer verilmiştir. Ayrıca Tedrisat ve Muallimler Mecmuasında yer alan Medrese, Darülmüallimin-i aliye, Darülmüallimat, Rüştüye, Sultaniler, yeni hayat mektepleri, yabancı ve azınlık okulları eğitim programları ile imla ve kiraat, hesap- hendese, coğrafya, tarih, fen, gezi ve inceleme, çizgi dersleri, el işleri dersi, resim, eşya, beden eğitimi, musiki, felsefe, hıfzıssıhha, okul Müsamereleri (piyes, gezi, tiyatro) ders programları üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Müfredat, Eğitim Programı, Öğretim Programı, Ders Programı,

Opinions And Suggestions About Education And Training Programmes (Curriculum) Before The Republic Era. In Turkey

*

Abstract

From Constitutional Era II especially by the time of the proclamation of the republic, a large number of opinions and suggestions have been expressed regarding education and teaching. Those opinions and suggestions have been tackled and examined from different aspects. One of the aspects related to education has consisted of training and teaching program. In this study which was conducted by using scanning method, periodical publications comprising the year between 1908 and 1923, topics that are related to training and teaching were reviewed. Before the proclamation of the republic training and teaching program (curriculum), many educators drew attention to the importance of the topics. This study contains of a large number of educators' opinions and suggestions on training and teaching program such as Ahmet Ferid, Aka Mirza, Ali Reşat Bey, Bilal Bey, Doktor Sabri, Doktor Saim, Halil Fikret, Harun Er Reşid Hulusu Bey, İbrahim Alaattin, İsmail Hakkı, Mehmet Emin, Mehmet Rüştü Muallim Cevdet, Muallim Halit, Muslihittin Adil, Mustafa Rahmi, Münir Mazhar Ethem Nejat, Nafi Atuf Necmettin Sadak, Sadrettin Celal, Sati Bey, Selim Sırrı, Süleyman Şevket, Şakir Ahmet, Şevket Bey. Moreover, in this study, educational curriculum of the Journal of Schooling and Teachers (Tedrisat ve Muallimler Mecmuası) madrasah, master school (Darülmüallimin- i aliye), mistress school (Darülmüallimat), primary school (mektebi iktida-i) Otoman junior high school (Rüşdiye), high school (Sultaniler), new life schools, foreign and minority schools and syllabus of calculation and geometry, geographics, history, science, trip and observation, drawing lesson, craft lessons, art, article, physical education, music, philosophy, psychohygiene, school shows (play, trip and drama) are emphasised.

Key words: Curriculum, Educational Curriculum, Instructional Programme, Syllabus

Giriş

Eğitim programı ve öğretimle ilgili literatür incelendiğinde programlarla ilgili olarak karşımıza, müfredat programı, eğitim programı, ders programı, resmi program, işlevsel program, ihmal edilen program, örtük program, ekstra destekleyici program, kübik program çıkmaktadır.

Ülkemizde uzun yıllardan beri *eğitim programı*, *öğretim programı* kavramlarına karşılık olarak *müfredat programı* kavramının halen kullanıldığı görülmektedir. Bu anlayış günümüzde azalarak da olsa devam etmektedir. Müfredat kavramı günümüzde ne eğitim programı ne de öğretim programı deyimlerinin yerine kullanılabilir bir anlam taşımaktadır. 1950' li yıllara kadar bugünkü anlamda bir eğitim programı ve program geliştirme anlayışından bahsedilmeyeceğinden müfredat kavramı o yıllardaki program anlayışına uygun düşebilirdi. Ancak aşağıda da açıklanacağı üzere günümüzde eğitim programı, öğretim programı deyimleri çok daha kapsamlı, geliştirme sürecini de içeren hem öğretmen hem de öğrenci için ayrıntılı dokümanlar olarak anlaşılmaktadır (Görgeç,2012, s.7).

Eğitim Programı ise, Julius Ceaser ve askerleri, Roma'da yarış arabalarının, üzerinde yarıştığı oval biçimdeki koşu pistini Latince curriculum (İngilizce track: koşu yolu) olarak isimlendirmişlerdir. Curriculum **M. Ö.** birinci yüzyılda itibaren somut bir kavramdan eğitim programı şeklinde soyut kavram olarak günümüze kadar gelmiştir. Bu süreçte, eğitim programı (curriculum) ***izlenen yol*** anlamında eğitimde de kullanılmaya başlanmıştır (Oliva, 1988: 4. Demirel, 2015, s. 1). ***Eğitim programı, öğrenene, okulda ve okul dışında planlanmış etkinlikler yoluyla sağlanan öğrenme yaşantıları düzeneği" olarak tanımlanmıştır. Bu tanımın içeriğini ise*** Demirel (2005, s.5):

...tanımda yer alan öğrenen, yaşam boyu devam eden süreçte sürekli öğrenme arzusunda olan bireydir. Bireyi öğrenme sürecinin temelini aldığımızı ve onu bir öğrenen olarak gördüğümüzü kabul edebiliriz. Okulda ifadesi ile okul içinde yapılan tüm etkinlikler ile sınıfta öğretilen tüm dersleri içine alan öğretimi, okul dışında derken de okul çevresinde ve program dışı etkinlikler olarak dile getirilen örtük program etkinliklerini kapsadığı söylenebilir. Eğitimde planlanmış etkinliklerin önemi büyüktür. Eğitim bir bakıma kasıtlı kültürleme yolu olarak görüldüğünden eğitim

---

programlarının planlı olması gereği bu deyişle kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Öğrenenlere öğrenme yaşantıları sağlamak eğitim programları aracılığı ile olmaktadır. Şeklinde açıklamıştır.

Öğretim Programı: Bir dersin öğretimi ile ilgili tüm etkinlikleri kapsayan plandır. Hedefleri, içeriği öğrenme-öğretme etkinliklerini, yöntemi-materyalleri ve değerlendirmenin nasıl yapılacağını düşünmeden bir öğretim programı oluşturulamaz. Öğretim programı, okulda ya da okul dışında bireye kazandırılması planlanan bir dersin öğretimi ile ilgili tüm etkinlikleri kapsar (Demirel, 2009:16). Bir ders süresi içinde planlanan hedeflerin bireye nasıl kazandırılacağını gösteren tüm etkinliklerin kapsandığı bir plandır (Demirel, 2009, s. 6). *Ders programı*, öğretim programı içinde yer alan ve derslerle ilgili olan öğretim faaliyetlerini düzenleyen programdır (Görgeç, 2012, s.13).

Cumhuriyet öncesi dönem içinde eğitim öğretim programlarına yönelik düşünce ve önerilerin okul ve ders boyutlu olduğu görülmüştür. Her ne kadar o dönem içerisinde programlar kendi arasında bugünkü şekliyle eğitim, öğretim, ders programı şeklinde ayrımı yapılmadığından müfredat programı şekliyle ele alınmıştır. Çalışmada öncelikle eğitim programı üzerine görüş ve öneriler daha sonra ise öğretim ve ders programına yönelik görüş ve öneriler üzerinde durulacaktır.

1- Eğitim Programı İle İlgili Görüş ve Öneriler

Bugün sınıf büyüklüğü, sınıf içi ilişkiler, disiplin gibi konular öğretimin başarısını etkilemektedir (Güçlü, 2002, s. 54). Öğretimin başarısını etkileyen konulardan birisi de öğretmenlerin plan ve programa göre hareket etmeleridir. Sati Bey herhangi bir iş hayatında başarılı olmanın sırrını önceden düşünülerek hazırlanan plan ve programın hazırlanmasına bağlayarak, eğitim öğretim ortamında plansız ve programsız olarak yapılan işlerin körü körüne yapılan hareketler gibi neticesiz ve semeresiz kaldığını bundan dolayı da plan ve programın öğretmenin hayatında bir yer almasının önemli olacağını önermiştir (Sati Bey, 1910, s.102). Eğitimciler için eğitim programlarını Genel eğitim programları ve özel-

ayrıntılı eğitim programları olarak ikiye ayırmıştır. Sati Bey plan ve programın öğretmenler için niçin gerekli olduğu konusunda ise (Sati Bey,1910, s.103);

Öğretmenlik mesleğinde her şey için önceden bir plan ve program hazırlamak gerekir. Öğretmenler mimarlar gibi hareket etmeli, eğitim öğretim hayatlarında önce genel planlar, sonra daha özel ve ayrıntılı planlar hazırlamalıdır. Öğretmenler daima bir program çerçevesinde hareket etmelidirler. Bir muallim eğitim öğretime başlarken önce neleri okutmaya ne amaçla okutmaya mecbur olduğunu ve bunları öğretmek için önünde ne kadar zaman bulunduğunu dikkate alarak bir esas program hazırlamalıdır. Öğretmen eğitim programını hazırladıktan sonra çeşitli sınıfların özelliklerini, her sınıftaki her dersin konularını tayin edecek ayrıntılı programları hazırlamalıdır. Öğretmenler derslerinde daima programları dikkate almalı derslerin programsız ilerlemesi ders konularında nispeten önemsiz görünen bazı konuların uzun sürmesine, önemli konuların ise kısa sürmesine neden olur. Bugün öğretmenlerimizin elinde ayrıntılı programlar mevcut olmadığı gibi umumi bir programda mevcut değildir bunları yapmak ve hazırlamak görevi de öğretmenlere düşmektedir.

Eğitim sisteminin en önemli öğelerinden birisi de öğretmenlerdir. Öğretmenlerden beklenen başarının elde edilmesi, etkili öğretim becerisine sahip olabilmesi onları yetiştirilmesi süreci ile yakından ilgilidir. Bu konuda eğitim tarihimizden dersler çıkarılması, günümüz öğretmen yetiştirme eğitiminde bu derslerden faydalanılması gerekmektedir (Güçlü, 2014, s.111). Mehmet Emin Bey' iyi bir öğretmen kimdir sorusuna, vereceği dersi belli bir düzen ve programa dayalı anlatan, okuttuğu dersin amacını, içeriğini ve okuttuğu dersin öğretim yöntem ve tekniğini bilen kişi olarak cevap vererek eğitim programının öğelerine dikkat çekmiştir (Mehmet Emin, 1915, s.105). Muallim Cevdet ise, dönemin eğitim ve öğretiminde görülen kusurların sebebini teşhis ederken, iyi bir eğitim programına göre hareket edilmediğin bütün okul programlarında pratik bilgilerden ziyade teorik bilgiye önem verildiğini, günlük derslerin hazırlanması için yeterli zamanın belirtilmediği, okullarda öğretimi yapılan derslerin yöntem ve teknik açıdan birbirini tamamlamadığı, programlarda şehir ve aile hayatıyla ilgili bilgilerin yeterli olmadığı belirtmiştir (Muallim Cevdet, 1920, s.798).

Tedrisat Mecmuası yazarları müfredat (eğitim) programında yer alan konuların yıllık olarak haftalara bölünmesini, bu konuların öğrenciyi yormayacak şekilde dağıtılmasını ve konuların yıl içinde tamamıyla işlenmesini önermiştir. Programda yer alan konuların yıl içinde tamamıyla işlenememesi ne kadar zararlı ise bu konuların zamanından önce işlenmesini de o derece zararlı görmüştür. Gerekçe olarak ta, bir sınıfta eğitim öğretim için gerekli olan bütün konular tam olarak işlenmez ise gelecek yıl eksik kalan bu konuların tamamlanması ile meşgul olunacağı, zaman açısından kayıplar yaşanacağı, okutulmayan konular işlenmezse öğrencilerin bilgilerinin eksik kalacağı ifade edilerek eğitim ve öğretimde programın önemine dikkat çekilmiştir (Karagöz ve Duman, 2014, s. 573).

Hulusi Bey'e göre programın önemi ise "*mekatibi iptidailerde (ilk Okullarda) eğitim programı ve faydaları*" hakkındaki düşüncelerini temellendirmek için (Tedrisat Mecmuası, 1917, s.638). İlkokul öğrencisine ders vermenin güç bir mesele olduğunu, birçok genç öğretmenin Darulmuallimlerde haftada 89 saat uygulamalı ders gördükleri halde çok defa öğrencilerine iyi ders anlatamamakta, öğrencilere konuları iyi öğretememektedir. Ayrıca öğretmenlerin ümitsizlik yaşadıkları, ümitsizce sınıftan çıktıklarını, bu başarısızlığın onların o günkü neşelerini kaçırdığını, bu güçlüğün sebeplerini ise öğretmenlerin plansız ve programsız derse girdiğini ifade etmiştir (Hulusi Bey, 1910, s.50). *Mektebi iptidaiye de belli bir programa dayanmayan konular ne kadar iyi bilinirse bilinsin, o dersi dinleyen talebenin hali hiç iç acıcı olmamaktadır. Bu durum hiçbir öğretmenin hoşuna gitmemektedir* (Tedrisat Mecmuası, 1917, s.641).

Muallimler Cemiyeti Heyeti İdaresi, Maarifi Umumiye Nezaretinin Sultanilerin mektep programlarını incelemek üzere bir komisyon kurulmasına karar verdiğini ve komisyonda görev alan her bir üyenin kendi alanı ile ilgili derslere dair rapor hazırlamakla görevli olduklarını belirtmiştir. *Sultani Mektepleri Program Geliştirme* çalışmasında uzmanlardan, talebe ve velilerden yeni müfredat programı hakkında görüşlerinin alınması düşünüldüğü ifade edilmiştir (Muallimler Mecmuası, 1922, s.15). Bu konuda Süleyman Şevket, Maarif Vekâlet'inin İstanbul'da eğitimle ilgili olan fikir adamları (mütefekkir) ve eğitimcilere orta öğretim teşkilatlarının programlarını içeren 159 sayfalık bir broşür gönderdiğini, hazırlanan bu programla ilgili görüşler aldığını belirtmiştir (Süleyman Şevket, 1922, s.51). Bu uygulamanın özellikle 2004 yılında yapılan program

geliştirme çalışmalarına (farklı kesimlerin görüşlerinin alınması) örnek teşkil ettiği söylenebilir.

Süleyman Şevket göre, okullarda uygulanacak eğitim programlarında, sadece ders konularının yer almasının yeterli olmadığı, özellikle eğitim görecektir, anlayacak, zekâyı (öğrenciyi) tanıyacak özellikleri içermesi gerekir. Öğretimin asıl mihveri çocuğun alakası ve ilgisidir. Eğitim programı öğrencinin ilgisine ve alakasına cevap vermelidir. Eğitim programları öğrencilerin özelliklerine göre düzenlenmelidir (Süleyman Şevket, s. 178).

Halil Fikret Kanad, makalelerinde çocuğun şahsiyet kazanmasında eğitimin rolünün önemine işaret etmektedir (Güçlü, 2013, s. 115). Kanad; mevcut okullarda uygulanan sıkı disiplinin ve terbiye usullerinin çocukların şahsiyetlerinin gelişmesine zarar verdiğini oysaki yeni gelişen okullarda bir milletin ıslahı ve takviyesi için *sağlam bir vücut, işlenmiş bir dimağ, ahlakı sağlam bir iradenin yetiştirilmesinin* belli bir düzen ve eğitim programına bağlı olmasının önemine işaret etmiştir (Kanat, 1919, s.225).

Sati Bey'e göre; Yeni açılan Darulmuallimlerde önceden düşünülmüş ve hazırlanmış bir programla hareket edilmemiştir. Sultani teşkilatında da aynı hazırlıksızlık, programsızlık görülmüştür. 1325'te idadi programlarının yeniden düzeltilmesi düşünülmüştür. Bu konuda bir komisyon teşkil edilmiş bu komisyon bir ders dağıtım cetveline göre bir müfredat programı hazırlamakla yetinmiştir. Maarif nezareti iptidailerini çok ihmal etmiş ve bu ihmali ortadan kaldırmak için 1325'te bir iptidai programı yapılmıştır. Kız çocukları için Darulmuallimat programlarında da bazı ıslahatlar yapılmıştır. Bilhassa 1327 de, Darulmuallimat programlarında daha esaslı düzenlemeler yapılmak suretiyle Darulmuallimat hayatında bir tahvil oldu. Birkaç vilayette kız rüştiyelerine birkaç sınıf ilave olunmak suretiyle muallime yetiştirilmeye "Darulmuallimatlara" temel atılmaya çalışılıyordu. Avrupa'ya talebe gönderilmesi de bu devrede başlamış fakat belirli bir programla yapılmamış icraatlardandır. Balkan Savaşlarından sonraki dönem de ise Darulmuallimin muallimleri tarafından neşredilmeye çalışılan fikirler doğrultusunda okulların programlarında birçok değişiklik yapılmıştır. Mektebi İptidaiye ve Sultaniler için müfredat programları ve talimatnameler yapılmıştır. Bu program ve talimatnamelerle Darulmuallimin muallimleri tarafından neşredilmeye çalışılan fikirlerin resmileştiği görülmüştür (Sati Bey,1918, 654).

Nafi Atuf, mektebin memleketin değişim ve gelişimini takip etmek mecburiyetinde olduğu gibi nerede açılmış ise o muhitin gelişmesinde de görevli olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca kurulduğu yerde başarısız olan okulları, o çevrenin ihtiyaçlarını kavrayamayan, o ihtiyaçlara cevap veremeyen okullar olarak görmüştür. Bu duruma en güzel örnek olarak ta taşralarda açılan ziraat, ticaret sanayi ve idadileri göstermiştir. Bu idadilerin açılma amacı olarak kuruldukları çevrenin ziraat ve ticaretinin gelişmesine hizmet edecekleri düşünülmüş ancak bu mekteplere tayin olunan eğitimcilerin bu zihniyete sahip olmadıkları gibi o mekteplerin programlarında da muhitlerin ihtiyaçlarını kavrayacak özelliklere yer verilmediğini de ifade ederek okul programının önemine değinmiştir (Kansu, 1918, 837).

Süleyman Şevket'in belirttiğine göre, 19. yüzyılın ortalarına doğru ülkemizde eğitim ve öğretimle ilgili olarak bir uyanma eğiliminin başlamış ve 1254 (1838) yılında ilkokullar için bir kıvılcık hissedilerek 1255 (1839) tarihinin ilk aylarında bir eğitim programı yapılmıştır. Bu programda; Elifba cüzünün harflerini, bazı duaları, yazı şekillerini okutmak, Kuran-ı Kerimin ikinci hatminden (bitirme) sonra tecvitli okuma, "ved-duha" süresinden sonraki sürelerin ezberlettirilmesi, 8-9 yaşındaki çocuklara abdest ve namaz adabını öğretmek, güzel sesli olanları hafızlığa çalıştırmak, bu üç safhanın tamamlanmasından sonra başarılı olanları bir üst eğitime yönlendirme, başarısız olanların sanata girmelerini sağlama yer almıştır (Süleyman Şevket, 1923, s310). Süleyman Şevket ayrıca o döneme kadar Rüştüyelerde uygulanan eğitim programlarını da şu şekilde eleştirmiştir;

Eski rüştüyelerde kuranı kerim, din dersleri okunurdu. Bu mekteplerde eşya dersleri hemen hiç yoktu. Çocuklar tabiat karşısında müşahede ve tecrübe icrasına yönlendirilmeleri düşünmemişlerdi. Kız rüştüyesinde biraz bıçkı ve dikiş vardı. Kâğıt, tahta çamur işleri hatırıma gelmedi. Tedrisat kitapların içeriğiyle mahduttu. Fikre, hisse, irade, seciye terbiyesi hakkında şuuru müstenit usul konmamıştı. Dersler tabiata, cemiyete hazırlık için okutulmuyordu.

Muallim Halit "İptidai Muallimlerinin İki derdi" konusunda öğretmen maaşlarının yetersizliği ve ders programlarındaki ders saatlerinin düzensizliğini dile getirerek özellikle; Bugün birçok okulda öğretmenlerin haftalık dersinin 25-30 saat arasında olduğunu, bir öğretmenin haftada 20

saatten fazla ders okutmasını talep etmenin ondan beklenen görevin sadece sınıfı işgal eylemesini istemekten başka bir şey olmadığını ifade etmiştir. Ayrıca bir öğretmenin vereceği dersi hazırlaması için her gün birkaç saat üzerinde çalışması gerektiğini belirterek ders programlarında öğretmenlere zaman ayırmanın önemine dikkat çekmiştir. Hazırlıksız ders yapan bir öğretmenden öğrencinin layıkıyla yararlanmasını beklemenin elbette kabul edilebilir olmadığını, bunun için kendisine uygun bir zaman bırakılmasını, bir dersten çıkıp diğerine giren ve talebe ile teneffüs zamanlarında bile ayrıca meşgul olan bir muallim yorulacağından dolayı vazifesini iyi bir şekilde ifa edemediğini belirtmiştir. Maarif ve memleket namına, bu önemli nokta üzerinde Büyük Millet Meclisi ve Maarif vekâletinin çalışması istenmiştir (Muallim Halit, 1923, 334).

Doktor Sabri, bizde başlıca iki terbiye zihniyetinin yaşadığını, bunlardan birisinin medreselerde uygulanan zihniyet, diğerinin ise maarif zihniyeti olduğunu her iki zihniyette uygulanan programların yararlı olmadığını Medreselerde uygulanan program zihniyetini esasen dini, akait, ibadet, hukuk, ahlak, Arabî lisanı ve felsefi olduğu, bu programların hiçbir zaman ziraat, sanat ve ticari gibi konularla doğrudan doğruya ilgili olmadığı, Maarif sistemi programının da, riyaziyat (matematik), tabiat, edebiyat ve felsefe ile ilgili olduğu, sanat ve ticareti dikkate almadığı belirtilerek her iki programda eleştirilmiştir. Bu sebepten eğitim programı çerçevesinin maddi hiçbir gayesi olmadığını ve soyut olduğunu, bu iki programında gençleri zirai, sanayi ve ticari hiçbir işe hazırlamadığını şu ifadelerle dile getirilmiştir (Doktor Sabri, 1923, s. 287).

Bu programlar meyve vermeyen ağaca benzer. Hâlbuki bir milletin sosyal sermayesi, o milletin doğrudan doğruya ziraat, sanat ve ticaretteki gücünü temsil eder. Ziraat, sanat, ticaret = serveti ictimaiye (sosyal zenginlik)tir. Mekteplerimizdeki bu programın çocuklarımızın en kıymetli zamanını israftan başka neye yaradığını kim söyleyebilir. Fenalık bundan ibaret değildir. Öyle olsa idi programlarda yapılacak düzenleme ile fenaliğim önüne geçmek mümkün olurdu. Ne faydaki ziraat, ticaret, sanat bir program meselesi değildir. Çünkü bu esaslı meslekler insanda bir takım ameli kabiliyetlerin geliştirilmesiyle olur. O halde maarif sistemi, çocukta bu kabiliyetlerini inkişaf ettirmemekle birlikte onların hayatta gelişimlerine en müsait bir zaman olan gençlik senelerini de israf ettiriyor, işte bu

sebeptendir ki mekteplerimiz “iş adamı yetiştirmiyor” yine bu sebeplerdendir ki mekteplerimizden yetişen her genç, gözünü hükümet kapısına dikiyor ve hükümette iş bulamayanlar ister istemez serbest mesleklere inkişaf ediyorlar. Bu yüzden topraklarımızın serveti tabiiyesini, işletecek kabiliyete haiz bireyler yetiştiremiyoruz. Bu yüzden birbirimizin cebinden çektiğimiz paralarla geçiniyoruz. Milletın serveti artmıyor fakat cepten cebe dolaşırken azalıyor, feslerimizden çoraplarımıza varıncaya kadar her şey ecnebi memleketlerden geliyor bu yüzden serveti milliyemizin çoğu bir daha dönmek üzere ecnebi memleketlere akıyor. Bunun akıbeti milli iflastır. Demek takip edeceğimiz usulü terbiyemiz, serveti milliyemizdir.

Muallim Cevdet, medreselerin eğitim programları üzerinde yapılan değişiklikler ve eksiklikler üzerine dönemin Evkaf Nazırı ve Şeyhülislam Hayri Efendi ile Darüşşafaka binasında görüşerek şu önerilerde bulunmuştur (Muallim Cevdet, 1923,s.123).

1- İhtiyaca cevap vermeyen tarz ve usullerin (programın) yenisi de eskisi de zararlıdır. Mesele bir işin eskiliğinde veya yeniliğinde değil iyi ve uygun oluşundadır.

2- Medrese programlarımız İstanbul mektepleri programlarına benzetilmiştir. Zaten mekteplerimizin programları esasen iyi değildir. Pedagoji, yaşama uygunluk ve iktisadi noktalarından aşırı derecede eksiktir. Bu hasta teşkilatı niçin medreselere uyarlayalım. Bu kararlar medrese programına dâhil edilen ve hazmedilmeyen (elhazin) dersler medreseleri yükseltmez.

3- Bir kere mekteplerin toprakla, ziraatla zerre kadar alakadarları yoktur. Malumdur ki medreseler de salı günleri öğleden sonra tatildir. Yeni medrese de bu zamanı derse değil Edirne kapısı, Topkapı haricindeki vakıf, tarla ve bostanlarda ameliyatı ziraiye mevsime göre aşıya en maruf nebat hastalıkları teşhis ve tedaviye tahsis etmeli. Talebeyi cumartesi öğleden sonra Gülhane tatbikat mektebine yollamalı.

4- Medrese programlarına dini, musiki, Arabi, Farisi, cami vaazlarında söylenecek menkıbeleri, İslam Türk tarihindeki kurumları, Türk muharrirlerinin nafi parçalarını, medeni cihanda halk ve köy teşkilatı, halk ve köy gazete ve mecmuaları, mizahi şekilde fıkralar zirai ve askeri hikayeler, ameli hesap, ibadetten başka malumatı fenniye verecek eşya

dersi, resim bilhassa Psikolojinin terbiyeye tatbiki, halka lazım olacak Avrupa medeniyeti tarihçesi ve İslam medeniyeti yer almalıdır.

Benzer düşünceleri dile getiren Ali Haydar ise, medrese eğitim programının eğitim gayesinin uhrevi olduğunu, talebeyi hayata değil ahirete hazırladığını, Tanzimat dönemi Mektep programlarında derslerin medrese usulüyle tedris edilmekte olup dini, Arabi ve Farsî olmakla beraber bazı değişimlerin yaşandığını belirtmiştir. Ayrıca Rüştiye mektebi eğitim programlarına hesap, hendese, tarih, coğrafya, Türkçe kavait gibi yeni derslerin girdiği, dil eğitiminde ise Arapçadan Türkçeye doğru bir eğilimin varlığından bahsederek sınıflarda kürsü, sıra, siyah tahta, harita gibi ders aletlerinin yer aldığı ve ders programlarının buna göre düzenlendiğini ifade etmiştir (Taner,1923, 146).

Meşrutiyet Dönemi okul programlarında en önemli değişikliklerin şu şekilde olduğu görülmüştür. İptidai Mektepler ile Rüştiyelerin birleştirilip programlarına el işleri, musiki terbiye-i bedeniye ve ahlak dersleri ve medeniye dersleri ilave edilmiştir. Rüştiye ve tali mektep talebesi önceleri hikmet ve kimyayı, hendese ve hesabı yalnız kitaptan okumuş ve ezberlemişlerdir. Bu dönemde teoriği pratiğe dökmek için hikmethane ve kimyahaneler kurulmuştur. Bu dönem programlarında hayvanat ve nebatat (bitki) yalnız kitaplardaki gibi değil tabiatı inceleme ve gözlemler şeklinde işlenmesi yer almıştır (Taner,1923, 148).

Halil Fikret okullarda uygulanan eğitim programlarına yönelik Avrupa ve Amerika'da eğitim alanında yeni inkılâpların olduğunu, Psikologlar, eğitimciler, sosyologlar ve filozofların gençleri eskisinden daha iyi bir surette cemiyet hayatına atmak için çalıştıklarını, resmi makamların ise bu çalışma sonuçlarını okul programlarında yer vererek uygulamaya çalıştıklarını belirtmiştir (Kanat,1922, s. 58). Ayrıca, ilk mektebe gelen çocukların terbiyesinin çok noksan olduğunu bunlar arasında yalancı, hilekâr, dolandırıcı, müfteri olanların bulunabildiğini dile getirmiş ve öneri olarak ta mektep hayatında çocukları fenalıklardan uzak bulundurmanın çok daha önemli olduğunu ifade ederek, İptidai mekteplerin programlarında terbiye-i ahlakiye, el işleri, jimnastik ve serbesti oyunların gerek bedeni gerek ruhi faydaları düşünülerek bu derslerin programlarda önemle yer verilmesini önermiştir (Kanat,1922, s. 59).

Darülmualimat müdürü Fazıl Edip Bey batı âleminde gelişme imkânı bulan “yeni hayat mektepleri” örnek olarak geliştirdiği müfredat programını Maarif Nezareti Celilesi’ne bir layiha şeklinde sunmuştur. İbrahim Alaeddin’in ifadesine göre ‘yeni hayat mektepleri’ adını taşıyan bu layiha dönemin eğitimcileri tarafından ilgiyle okunmuş ve incelenmiştir. Programa göre; Yeni hayat mekteplerinin amacı yedi yaşından on yaşına kadar olan çocuklara hayatta lazım olan bilgileri vermektir. Teorik dersler yalnız öğleye kadar olan zamana ayrılmıştır. Öğleden sonraki zamanda ise çocukların cinsiyetlerine göre en lüzumlu görülen faaliyetlere, alıştırmalara, gezintilere ayrılmıştır. Fazıl Edip tarafından yapılan müfredat programında, öncelikle ana dile, ikinci derecede yabancı dile, üçüncü derecede ise matematikle ilgili derslere ve daha sonra resim, el işleri gibi önemli derslere yer vermiştir. Öğleden sonraki derslerde kız çocuklarına beden eğitimi, dikiş, biçki, ev ekonomisi, ev idaresi, musiki, erkek çocukları için ise izcilik, beden eğitimi, musiki gibi derslere yer verilmiştir (Gövsa, 1919, s. 245).

Mustafa Rahmi Cecil Reddi’nin İngiltere’de (Abbatsholme) Yeni Mektebi’nin müfredat programını ülkemiz eğitim kurumlarına örnek olması amacıyla ayrıntılı olarak incelemiştir. Cecil Reddi kurmuş olduğu Yeni Mektep eğitim programında, milli hayata layık ve daha asil gençler yetiştirmeyi arzu ederek, 5 saat zihni eğitim, 5 saat – el işleri dersi yanında Ana lisan olarak: 11 yaşında Fransızca, 13 yaşında Almanca, 15 yaşında Latince 17-18 yaşlarında Yunanca, Coğrafya, sosyoloji, iktisat, nebatat, hayvanat, kimya, fizik Hıfzıssıhha, riyaziyat, musiki, edebiyat gibi derslere yer vermiştir (Balaban, 1920, s.646).

Ethem Nejat dönemin ihtiyacı olarak özellikle köylerde ve kasabalarda leyli iptidai ve rüştü derecesinde okulların kurulmasını önermiş ve köy iptidai ve rüştiyeleri için bir eğitim Programı yapmıştır. Bu programa göre; İptidai okul programlarında, Kuran-ı Kerim, Ulumu Diniye, Lisan ‘Kıraat –Kavait, Tahriri, Hat, Hesap, Usulü Defter, Ziraat, Eşya Dersi, Coğrafya, Osmanlı Tarihi, Medeniyet Bilgisi, El İşleri, Resim, Musiki, Jimnastik Ve Ziraat’, İptidai 1.sınıfından rüştiye son sınıfa kadar her hafta3-4 saat ziraat dersi yer almıştır. Rüştiye Okul Programlarında ise; Ziraatı umumiye, topraklar ve oluşumları, çeşitleri, toprağı sürme şekilleri, toprağı ekme biçimleri, ürünü biçmeler, harmanlar anlatıldıktan sonra, bahçivanlık, bağcılık, ağaçcılık sütçülük, arıcılık, böcekçilik,

tavukçuluk öğretilecek, özel ziraat teknikleri ve ıslahı, çiftçilik ve çiftlik idaresi, çiftlik ekonomisi ve inşaatı hakkında bilgiler yer almıştır (Ethem Nejat, 1911, s. 50).

Almanya'da seyahatte bulunmuş olan Muslihiddin Adil Bey Alman eğitim sisteminin temel felsefesini oluşturan eğitim programları ve öğretiminin özelliklerini şu şekilde paylaşmıştır (Müslihittin Adil, 1917, s. 593). Alman eğitim sistemi, çocukları yalnız dershanenin dört duvarı arasında yaşatmaz ve hayatta meydana gelen gelişmeler karşında gençlerin takip edeceği yolu göstermeye çalışmaktadır. İlkokulların eğitim programı yaparak ve yaşayarak öğrenmeye odaklıdır. Eşya derslerinde hayvan ve bitkilere ait örnekler gösterilmekte ve çocuklara bahçeler yaptırılarak çiçekler yetiştirmeleri sağlanmaktadır. Köy mekteplerinde ise eşya ve ziraat eğitimi için deneme tarlalarıyla birlikte her ilkokulda bir sinema ya da projeksiyon makinesinin kullanımı eğitim programlarında yer almıştır. İlkokullarda kitaplar ikinci derecede önemlidir. Burada esas olan gerçek hayat sahasıdır. Çocukların öğrenmesinde dokunma, görme, hissetme ve denemeler yaptırmak önemlidir. İlkokul öğrencisi dersini sınıfında öğrenmektedir. Ortaokulların eğitim programında ağırlıklı olarak fen incelemelerine yer verilmiştir. Her okulda bir müze, fizik ve kimya salonları, ilim ve tabiat laboratuvarları vardır. Programda öğrencilerin haftada üç beş saat tatbikat ile meşgul olması sağlanmıştır. Alman okulları eğitim programlarının esasını "en yararlı bilgi" oluşturmuştur. Programlarda hayata yarayacak derslere yer verilmiş, programlar amaca göre düzenlenmiştir. Haftalık ders programları sınıf seviyesine göre düzenlenmiştir. Programda, öğrencilerin dikkatleri sabah saatlerinde daha aktif olduğu için sayısal ağırlıklı derler sabah saatlerine konulmuştur (Müslihittin Adil, 1917, s. 595).

Ali Haydar'a göre, Osmanlı bünyesinde bulunan yabancı ve azınlık okullarının eğitim programları özellikle ilkokul programları 1868 yılından itibaren Paris'teki Madam Papkarabantiye'nin tesiri ile ve Fransız okul programları örnek alınarak açılmıştır aynı zamanda da bu okullarda Froebel'in kurduğu Kindergartın programları uygulanmıştır. Mektebi iptidai ve mektebi rüştiyeleri Yunanistan'da olduğu gibi Almanların cimnazyumdan şeklinde olup müfredat programları Yunanistan'da ki programlardan farklı değildir. Burada farklı olarak sadece Türkçe dersleri

vardır. Bu ders sadece yüksek mekteplerin sınıflarına mahsustur (Taner,1916, s.169).

Aka Mirza ülkemizdeki yabancı okul programlarında *Türkçe* dersinin mecburi bir ders olmadığı halde, programlarımızda, dünyanın hiçbir köşesinde görülmeyen özellikle ilkokul kısmında yabancı dil Fransızca öğretiminin zararlarını ifade ederek milli bir eğitim programına olan ihtiyaca dikkat çemiştir (Aka Mirza,1913, s.288).

Ahmet Ferit Bey iptidai (ilk) okul programlarında *ziraat dersinin* okutulmasının ve eğitim programlarında yer almasının gereğini, Belçika mekteplerinde ziraat derslerinin ziraat bakanı emriyle 1898 senesinden itibaren okutulmaya başladığını, Norveç, Almanya, İspanya, Fransa, Amerika-Kaliforniya ve Macaristan okul programlarında daha önceden beri ziraat dersini yer aldığını hatta bu dersin öğretilmesinde ziraat öğretmenlerinin özel olarak yetiştirildiğini ifade ederek etmiştir (Ahmet Ferit, 1911, s.10). Darülmualiminin yüksek, ilk kısım ve son sınıf eğitim programlarında 1915 Şubat ayından itibaren fotoğrafya, müze teşkilatı, hayvanat dersleri yer almış ve okutulmaya başlanmıştır. Fotoğrafya öğrenecek yeni muallimler gittikleri yerlerde bulunan tarihi kitabelerin, sanat eserlerinin resimlerini alarak maarif nezaretine göndermeleri istenerek iyi bir koleksiyon yapma hizmetine yardımcı olmaları istenmiştir (Tedrisat Mecmuası, 1915, s.1).

2- Öğretim ve Ders Programlarına İlişkin Görüş ve Öneriler

Öğretim ve Ders programları ile ilgili olarak ta Sati Bey; için haftalık ve günlük ders programlarının nasıl olması gerektiği konusunda ise öğretmenlere yönelik şu önerilerde bulunmuştur.

Bizde öğretmenler öncelikle okulun amacını gerçekleştirecek resmi programlarında yer alan derslerinin türlerini ve bu derslerin her birinin görevini öğrencinin bu konudaki bilgisini ve ihtiyacını dikkate alarak bir program hazırlamaya mecburdur. Programda yalnız her hafta okutacağı konuları değil, konuların aylara göre dağılımı yapılmalı. Dersler arasında ilişkiler belirtilmeli fakat öğretmenler sadece ayrıntılı programla yetinmemeli her gün içinde bir program hazırlamalı her gün vereceği derslerden her birinde hangi konulardan bahsedeceğini ne gibi araç gereç kullanana-

---

cağını, öğrenciyi derse ne şekilde katacağını öğrenciye ne gibi sorular soracağını ve ne gibi görevler vereceğini belirtmelidir. Bu şekilde yapılan plan program eğitim ve öğretimde başarılı olmanın en önemli şartıdır. Bir öğretmen ne kadar bilgili olursa olsun bahsedeceği şeyler ne kadar basit görülürse görürsün hiçbir zaman program hazırlamaktan vaz geçmemelidir. Her bilinen şey her zaman akla gelmez, her ders için gerekli olan her şey her zaman el altında bulunamaz (Sati Bey, 1910, s.104).

Hulusi Bey öğretim ve ders programı konusunda var olan bir programın değerlendirilmesinden ziyade günümüz anlamıyla program geliştirme ve programının öğelerine yönelik olarak görüş ve önerilerde bulunmuştur. Program konusundaki görüşlerine bakıldığında bir öğretmenin sınıfa girmeden önce nasıl bir ders plan ve programı hazırlaması gerektiği konusunda doğa incelemesi konusunu örnek göstermiş ve bu konuyla ilgili öğretmenlere rehberlik edecek bir program tasarısını örnek olarak vermiştir (Hulusi Bey,1916, s.53).

1- Öğrenciler doğa hakkında bir ders görmüş müdür, görmüşse o derse eklenecek bilgiler neler olmalıdır?

2- Doğa konusu diğer derslerde işlenmiş midir.

3- Konu işlenirken ilgili araç gereç, (eşyalar, resimler ve tablolar) hazırlandı mı?

4- Toplu bilginin (Toplu Tedris) sunulmasına dikkat edilmeli.

5 -Dersin amacı nedir ne olması lazımdır. Belirtildi mi?

6- Bu dersin verilışı sırasında ne gibi yöntem ve teknikler kullanılacaktır?

Bu öneriler doğrultusunda hazırlanan plan ve programların faydası öğretmenlerin yalnız o günkü dersine bağlı kalkmamalı ayrıca ilköğretim müfettişlerinin de görevi bu plan ve programları kontrol etmelidir (Hulusi Bey,).¹

İsmail Hakkı Bey; okullarımızda okunan *hesap hendese, coğrafya ve tarih* gibi birçok dersin amacının gerekçe anlamıyla bilir kafalar yetiştirmek değil, bu kafalara derslerin kitaplarında yazılan birtakım kelimelerini ezberletmektir. Gençlerin alışveriş hesabını yapmadan, masanın ortasını ölçmeden, memleketin haritasını kullanmadan, geçmiş medeniyetini

---

¹ Hulusi Bey, "Mekatibi iptidaiye 'de Ders Planı ve Faydaları", a.g.m. m., s.49-54

bilmeden gerçek bir tahsil yapmış olamaz. Bu yönüyle eğitim programlarının teoriden ziyade pratiğe yönelik yapılmasının önemli olduğunu, öğrenilmeyen derslerin kalıcı olmadığını ve kalıcı olmayan bilgilerinde kişiyi eğitimi hale getiremeyeceğini belirtmiştir (İsmail Hakkı, 1915, s. 37).

Necmettin Sadak, eğitim programlarında *eğitim tarihi ve tarihi incelemelerine* yer verilmesini önermiş '*Tarihi incelemelerin, kişilere birer rehber, bir şevk vazifesi görerek kişilerin bir mesleğe sahip olmalarına yardım ettiğini*' geçmiş asırlarda çocukların eğitiminin ne tarzda ne şekilde geliştiğini göstermesi açısından önemli olduğunu belirtmiş ve bunu göstermenin en gerçek yolunun ise eğitim tarihini bilmekle olacağını ifade etmiştir (Sadak, 1916, s. 163). Maarif Nezareti II. Meşrutiyetin ilanıyla birlikte öğrencilerin istekleri doğrultusunda, okulların eğitim programlarında düzenleme yapmaya mecbur kalarak, *Tarih, Hukuk ve Siyasete* uygun gelen bazı dersler eğitim programına dâhil edilmiştir. Müsabaka imtihanlarını kaldırılmıştır. İdadilere genel tarih, medeniyet bilgisi, iptidailerde ise yalnızca medeniyet bilgisi dersleri konmakla yetinilmiştir. Programlarda başka önemli düzenleme yapılmamıştır. Darümuallimin-i aliye içinde de yeni programlar yapılmıştır. Bu programa göre Darümuallimin-i âliye talebesi derslerini bazısını yalnız alırken bazısını ise darülfünun müdavimleri ile müştereken alacaktı (Sati Bey, 1918, s.664). Sati Bey "*Tarih Öğretiminin*" eğitim programlarında yer almasının çok önemli olduğunu Meşrutiyetin ilanından beri tarih öğretimine önem verildiğini, bu ilmin önce ilk mektep ve yüksek mektep programlarından çıkarıldığını, şimdilerde ise ilk mekteplere varıncaya kadar bütün mekteplerin programların da yer aldığını ifade etmiştir (Sati Bey, 1910, s.97). Tarih öğretimi konusunda Ali Reşat Bey'de okullardaki *tarih dersi eğitim programı* üzerinde durmuş ve tarih dersinin okullarda üç yıldır okutulduğunu ancak bu derste istenilen başarıya ulaşılmadığını bu başarısızlığın sebeplerini ise öncelikle tarih programın okul seviyelerine göre uygun olmaması, tarih kitaplarının Fransızcadan aynen tercüme edilerek sadece Osmanlı tarihinin esas alınması olarak göstermiştir (Ali Reşat Bey 1912, s.60).

Sati Bey ayrıca *malumatı medeniye, hukuk derslerinin* eğitim programlarında yer almasının önemi üzerinde durarak, hükümet, kanun, hak,

hukuk konularının öğretilmesinin yararlı olacağını belirtmiştir (Sati Bey, 1921, s.232).

Mehmet Rüştü, *fenni öğretim* 'in önemini vurgulayarak bizde fen öğretimine gereken önemin verilmediğini bu konuda öğretmenlerin yetersiz, öğrencilerin meraksız olduklarını, ayrıca eğitim kurumlarında fen eğitiminin hayali ve amaçsız verildiği belli bir eğitim programının olmadığı, durum bu olunca da öğrencilerin fen derslerinin ve konularının ne olduğunu, bu konulardan nasıl faydalanacağını bilmeden sadece imtihanları geçmek için bunları öğrenmekte olduklarını dile getirmiştir. Belli bir eğitim programı vasıtasıyla öğrencilerin, öğrendikleri şeylerin tatbikatını görmeye çalışmak, istediklerini yaparak ve yaşayarak (pratik eğitim sayesinde) ilim ve fennin bu suretle memleketimizde çoğalacağından, sözden ziyade iş yapacak, hayalden ziyade hakikati görecek bir halk yetişeceğini önermiştir (Mehmet Rüştü,1919, s.292). Nafi Atuf ise, *Fen Eğitimi'nde* uygulanan eğitim programlarının çocuklar için çok ilkel olduğunu, öğretilen konuların çocuğun zekâ ve kabiliyetlerine uygun olmadığını ayrıca 10 yaşındaki çocuğa sayıların ezberlettirilmesi, 8 – 9 yaşındaki çocuklara milyarların saydırılması psikolojik yönden çocukları histerik yaptığını belirtmiştir (Kansu,1915, s.53-54).

Harun Er Reşit *Okul Gezileri* konusunda öğretmenlerin gezi öncesinde eğitim programı hazırlamalarının önemine dikkat çekerek; Eğitim amaçlı gezinin belli bir programa dayalı olmasını, gezinin haftanın belirli günlerinde yapılmasını, öğretmenlerin öğrencilerin gezi vasıtasıyla hangi konuda bilgilendirileceği konusunda iyi bir programın yapılmasını önermiştir (Harun Er Reşit, 1913, s.185).

Münir Mazhar ise yeni mektep programlarında: *Pedagoji ve Psikolojinin* ağırlıklı olarak yer aldığını, ahlaki terbiye ile fikri terbiyenin birlikte verildiğini, musikiye, vücudun terbiyesine, pratik bilgiye, resim, el işleri derslere ayrıca önem verilerek eğitimin sabah saatlerinde yapıldığını belirtmiştir (Münir Mazhar, 1921, s.918).

II. Meşrutiyet dönemi eğitimcilerinden Bilal Bey *Okul Müsamereleri* (*piyes, gezi, tiyatro*) konusunda, II. Meşrutiyetin ilanından sonra ödül dağıtma merasiminin ortadan kalkması sonucunda, okullarda genel merasim ve bununla birlikte yapılan müsamerelerin de kalmadığını, sene sonlarında okullarda düzenlenen gezilerin de genel harpte kendiliğinden söndüğünü ifade etmiştir. Ayrıca zaman zaman spor bayramlarının

yapıldığı, kâh kurulup kâh bozulan *izciliğin* belirsiz bir varlık gösterdiği, bundan sonra öğrencinin boş zamanlarında vücudunu, zihnini ve ruhunu eğlendirmeyen, gelişimine yararlı eğlencelerden eser kalmadığını belirtmiştir.

Bilal Bey, *Piyes ve Tiyatronun* öğrenciler için eğitim öğretim açısından yararlı olduğu düşüncesiyle bu konuda esaslı bir eğitim programı hazırlamıştır. Bu programa göre; Okullarda büyük müsamereler ancak senede bir defadan fazla düzenlenmemeli, büyük müsamereler 3-4 saatten daha fazla devam etmemeli, diğerleri 1 – 1,5 saati geçmemelidir, müsamerelerde nutuk, konferans, monolog, şiir okuma, halk dansları, halk türküleri, musiki, jimnastik hareketleri ve tiyatro bulunmalıdır, hiçbir zaman bunların hepsi birden programa konulamamalı, müsamereler asla çok yüklü olmamalıdır ve gösterilecek örnekler yediyi aşmamalıdır, seçilecek piyeslerin ise: Sade, Eğitici, ülkümüze ve ülkemize uygun olmalı. Sosyal müesseseleri, demokrasiyi değersiz gösteren piyesler olmamalıdır (Bilal, 1923, s. 266).

İsmail Hakkı “*Çizgi Dersleri*” başlığı altında kaleme aldığı yazısında eğitim programlarında, resim, şekil, hendese, el işleri ve yazı derslerinin önemine işaret ederek, resimle ders vermenin bugün tatbik edilen usullerden biri olduğunu ifade etmiştir. Resim Dersinin kulak yerine göze bağırın bir esas olduğu için resim dersini keyfi için değil ihtiyacımız için öğretmeye mecbur olduğumuzu, resim dersi programı ile *hendese dersi* programının birbirini tamamlayacak şekilde düzenlenmesini de önermiştir. *El işleri* derslerin şimdiye kadar okul programlarında çok az yer almasının ve şeklen bir eğlence vasıtası olarak görülmesini eleştirerek okul programlarımızda bu derslerin doğru, işe yarar bir şekilde verilebilmesi için uzman öğretmenlere, programlara, rehberlere ihtiyacımız olduğunu belirtmiştir (İsmail Hakkı Bey, 1910, s.38).

El işleri dersinin programlardaki ve önemi konusunda Sati Bey ise Avrupa ve Amerika’da okulların genel programlarında yer alan *el işleri* dersinin yıllardan beri var olduğunu, biz de ise bir yıl öncesine kadar böyle bir dersin varlığına rastlanılmadığını şu şekilde ifade etmiştir (Sati Bey, 1910, s.44).

Avrupa ve Amerika’da genel okul programlarına bakıldığında onlarda, bizim mekteplerimizde geçen seneye kadar yabancı kalmış bir ders görülür. “el işleri dersi”. Bu dersi teşkil eden işler çok çeşitlidir. Şerit şekilde

kâğıtlar kesmek yapıştırmak, kil çamuru işleyerek telleri bükerek ve lehimleyerek demir tahta gibi araçlardan eşya veya cisim imal etmek zirai fenni ameliyat yapmak hep el işleri dersine ait meşguliyetlerdendir. Kırk elli sene evvel Mekatibi Umumiye’de böyle işler yaptırılmazdı. Bu işleri oyuncak gibi basit olanları yalnız altı yaşına kadar küçük çocuklara mahsus bulunan ana mekteplerinde diğerleri ise sanayi mekteplerinde yaptırılırdı. Fakat sonra bu işler yavaş yavaş bir taraftan ana mekteplerinin bir taraftan sanayi mekteplerini programlarından dışarıya taşımıştır. Darülmuallimin ise bu dersin memleketimizde de tamimi ve istikmalini kendisi için pek ehemmiyetli bir vazife atletti. Bunun içindir ki programda bu derse de lazım gelen zamanı tahsis etti. Çünkü el işleri dersleri gayet kıymetli gayet ehemmiyetli bir vasıta-i ehemmiyettir.

Resim dersi konusunda ise Resim Necmettin Sadak, *resim dersinin* bir gaye değil bir araç, küçük çocuklar için bir lisan olduğu bunun için ilkokullardan itibaren eğitim programlarında geniş yer verilmesini ifade etmiştir (Sadak, 1915, s.114). Aynı görüşü diğer bir eğitimci Darülmuallimin resim muallimi Şevket Bey’de ilkokuldan, Darülmuallimin ve Darülmuallimata kadar *resim dersinin* eğitim programlarında yer almasını istemiştir (Şevket Bey, 1916, s.310). Şakir Ahmet, eğitim programlarında *resimlere, resimli kitaplara ve Sinematografa* yer verilmesinin önemli olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Amerikan okullarında tarih ve coğrafya derslerinde Sinematografa’nın nasıl yararlı olduğunu da örnek göstermiştir (Şakir Ahmet, 1916, s.15).

Sadrettin Celal *eşya dersleri* eğitim programı üzerinde durmuş ve eşya derslerinin okullarda yanlış verildiğini, sebebini ise muallimlerin sağlam bir terbiye-i umumiye ile hazırlanmamış olduklarını önlem olarak ta Darülmuallimin ve darülmuallimat eğitim programlarında eşya dersine gereken önemin verilmesini önermiştir (Antel, 1916, s.318).

Beden eğitimi ve müzik konusunda Selim Sırrı Bey, *beden eğitimi dersi eğitim programında*, “jimnastik, oyun ve sporlara geniş yer verilmesini Beden eğitimi dersi eğitim programının İsveç usulüne göre yapılmasını önermiştir (Tarcan, 1917, s.476). Mehmet Emin, çocuklara milli ve dini gayeleri duyurmak ve sevdirmek için onlarda heyecan uyandırmanın en mühim araçlarından birinin *musiki* olduğuna dikkat çekerek musiki eğitim programlarının özellikle Sultanilerin sadece programlarındaki

musiki dersini yerine getirmekle yetinmemelerini önermiştir(Mehmet Emin, 1917, s.541).

Mehmet Emin, “*Sultanilerde Felsefe öğretiminin Amacıyla ilgili olarak kaleme aldığı yazısında Avrupa ve bizde eğitim programlarının nasıl yapıldığını, felsefe dersinin orta öğretim programına nasıl girdiğini bizde nasıl yapıldığını şu şekilde açıklamıştır (Mehmet Emin, 1917, s.712).*

Avrupa memleketlerinde eğitim programlarını değiştirmek çok önemlidir. Sahifelerce yazılar yazılmadıkça, program yetkili kimseler arasında tartışılmadıkça ilk mektep programına bir ders ilave edilemez veya çıkarılamaz. Son zamanlarda Fransa ve Almanya’daki Yunanca ve Latince öğretimi konusunda leh ve aleyhte ne kadar gürültüler olmuştur. Ne kadar yazılar yazılmıştır. Öyle olduğu halde bu mesele hala halledilememiştir. Bizde ise yakın zamana kadar maarifimizin sabit programı olmadığı için okullarımıza bir dersin girmesine veya çıkmasına yalnız resmi makamların arzusu etki edebiliyordu. Eğitim programlarına derslerin eklenmesinin ve çıkartılmasının amacını kimse anlamıyordu. Emrullah Efendi Sultanileri kurunca, malumatı medeniye ve iktisadiye dersini programa koymuş hatta bu derse büyük bir ehemmiyet vererek ikibin kuruş maaşla muallimler tayin eylemiştir. Pek az zaman sonra sultani programından bu ders kaldırılmıştır. Dersin programdan kaldırılış sebebini resmi makamlar haricinde kimse bilmiyordu.

Felsefe dersine Sultani programında ilk defa yer verildiği zaman, ondan edilecek yararlar hakkında açık bir fikir yoktu. Sultanilerin kurulunca okunacak dersler belirlenmiş ve müfredat programı düzenlenmiştir. Ayrıca Maarif Nezareti böyle bir eğitim programının yapılmasını İstanbul Sultanisi ’ne havale etmiştir. O zamanki mektep müdüriyeti, Sultanileri esas itibariyle Fransa liselerine yaklaştırmak istediği için felsefe dersinin öğretiminde Fransa modelinin ithalini şiddetle arzu eylemiş ve Maarif Nezareti bu arzuya cevap vererek bu müfredat programının yalnızca İstanbul Sultanisinde uygulanmasını kabul etmiştir (Mehmet Emin, 1917, s.712).

Sağlık Bilgisi ders programı için ise; Doktor Saim Bey, ilkokul programlarında *hıfzıssıhha dersi* olmasını, hatta bu dersin ana mekteplerine kadar yayılmasını önermiştir. Önemli bir görüş olarak Tıp fakültesinde bütün doktor adaylarına ayrıca okul sağlığı dersi verilmesini, kız mekteplerinde *hıfzıssıhha* dersinin çok önemli olduğu için sultani ve idadi

mekteplerinde hıfzıssıhha dersinin eğitim programlarında yer almasının önemine değinmiştir. Darümuallimin ve Darümuallimatlarda okutulacak hıfzıssıhha derslerinin öncelikli olarak hükümet meselesi olarak görmüştür (Doktor Saim, 1917, s.850).

Sonuç

Cumhuriyet öncesi dönem eğitim ve öğretimle ilgili eğitim programları ile ilgili literatür taraması yapıldığında karşımıza günümüz pedagojik anlayışa uygun olarak eğitim, öğretim ve ders programlarının hedef, içerik, eğitim öğretim durumu ve değerlendirme boyutuyla ele alındığı görülmüştür. Eğitim öğretim ortamında plansız ve programsız olarak yapılan işlerin körü körüne yapılan hareketler gibi sonuçsuz kaldığı bundan dolayı da plan ve programın öğretmenin hayatında önemli bir yer almasının önemli olacağı önerilmiştir. İyi bir eğitim programına göre hareket edilmediği takdirde bütün okul programlarında pratik bilgiden ziyade teorik bilgiye önem verileceği, günlük derslerin hazırlanması için yeterli zamanın belirtilmediğinde ise, okullarda öğretimi yapılan derslerin yöntem ve teknik açıdan birbirini tamamlamayacağı belirtilmiştir. İptidailerde (İlkokul), Rüştiyelerde (ortaokul), sultanilerde (Lise), Darümuallimatlarda (kız öğretmen okulu), Darümuallimin (erkek öğretmen okulu), Müfredat (eğitim) programında yer alan konuların okulların amaçlarına uygun olması önerilmiş ve programın hedef öğesinin önemine dikkat çekilmiştir. Ayrıca konuların yıllık olarak haftalara bölünmesi, bu konuların öğrenciyi yormayacak şekilde dağıtılması ve konuların yıl içinde tam tamamıyla işlenmesi program öğelerinden içerik, eğitim durumu ve değerlendirme konusu ile ilgili önerileri oluşturmuştur. İlkokulların eğitim programı yaparak ve yaşayarak öğrenmeye odaklı olmasının da önemi belirtilmiştir. Hesap hendese, coğrafya ve tarih, eğitim tarihi ve tarihi incelemeleri, malumatı medeniye, hukuk derslerinin, fen öğretimi, eşya dersi, musiki, çizgi çalışmaları, resim, Beden eğitimi, piyes, gezi gözlem, tiyatro, sağlık bilgisi derslerin programlarının nasıl olması gerektiği konusundaki görüşler ve önerilerin 21. Yüzyıl eğitiminin amaçları doğrultusunda benzerlik göstermesi o dönem için ileri bir görüş olduğunu göstermektedir.

Kaynakça

- Ahmet Ferit (1911). "İptida-i Mekteplerde Ziraat Dersleri", *Yeni Fikir*, 1 Sene, 1 Sayı, 15 Kânunusani 1327 (1911), s.9-13.
- Aka Mirza (1913). "Mekteplerimizde Fransızca İnhisarı", *Yeni Fikir*, Cilt 2 Sayı 9 Mart 1329, s.287-290.
- Ali Reşat Bey (1912). "Mekteplerde Tarih Dersi" *Tedrisat Mecmuası*, Sayı 20, Yıl 3, 15 Mayıs1328, s:50-64.
- Antel, S. Celal (1916). "Eşya Derslerinin Önemi Ve Tedrisat Tarzı Üzerine", *Tedrisat Mecmuası*, Yıl 6, Sayı.36-4, Cilt 6, 7 Haziran 1332, s.314-323.
- Balaban, M. Rahmi, (1920)." Cecil Reddi, İngiltere De (Abbatsholme) Yeni Mektebi" *Tedrisat Mecmuası* Cilt 11 Sayı 54, Nisan 1920, s.643-654.
- Bilal Bey (, "Mektep Müsamereleri Hakkında Bir Rapor", *Muallimler Birliği Mecmuası*, Sene 1, Kânunuevvel 1341, Sayı 6, S.267-272.
- Demirel, Ö., (2015). *Eğitimde Program Geliştirme*. 22. Basım. Pegem Yay. Ankara.
- Doktor Sabri (1923). "Bir Milletın Kudreti İctimaiyesi O Milletın Mekteplerine Tabidir". *Muallimler Mecmuası*, Sene 2, Sayı 14, 31 Teşrinievvel 1923, s.285- 293.
- Doktor Saim, (1917). 'Mektepte Hıfzıssıhha Dersleri", *Muallim Mecmuası*, Yıl 3, Cilt 3, Sayı 25, 15 Eylül 1334, s.846-856.
- Ethem Nejat, (1911). "Köylerde Leyli Mektepler", *Yeni Fikir*, Yıl 1, Sayı 2, 15 Kanunusani1327, s. 49-53.
- Görgeın, İ., (2012). *Program Geliştirmede Temel Kavramlar*. Eğitimde Program Geliştirme (Editör: Hasan Şeker), Anı Yayıncılık. Ankara.
- Gövsa, İ. Alaattin, (1919). "Yeni Hayat Mektepleri", *Tedrisat Mecmuası*, Yıl 10, Sayı 47-4, Ağustos 1919, s. 243-245.
- Güçlü, M. (2002). İlköğretimde Kalabalık Sınıflar Sorunu ve Çözüm Önerileri. *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 9. (52-58).
- Güçlü, M. (2013). Cumhuriyetin Öncü eğitimcilerinden Halil Fikret Kanad'ın Süreli Yayınlarında Yayımlanan Yazılarının Değerlendirilmesi, *Turkish Studies*, 8(11), s. 113-129.
- Güçlü, M. (2014). İlköğretim Dergisi'nde Yayımlanan Öğretmenlik Mesleği İle İlgili Makalelerin Değerlendirilmesi, *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (3), s. 111-127.

- Harun Er Reşit (1913). "Usulü Tedris- Mektep Gezintileri", *Tedrisat Mecmuası*, Yıl 4, Sayı 23, Şubat 1329, s.183-187.
- Hulusu Bey (1916). "Mekatibi İptidaiye' de Ders Planı ve Faydaları", *Muallim Mecmuası*, Yıl 1, Sayı 1, Cilt 1, 15 Temmuz 1332, s.49-54.
- İsmail Hakkı (1915). "Bizde Maarif Nasıl Telakki ediliyor?" *Tedrisat Mecmuası*, Yıl 5, Sayı 28-2, Cilt 5, 7 Nisan 1331, s.34-39.
- İsmail Hakkı Bey (1910). "Çizgi Dersleri", *Tedrisat-ı İptidaiye mecmuası*, yıl 1, sayı7, 15 Ağustos1326, s.20-42.
- Kanat, H. Fikret, (1919). "Mekteplerde İnzibat Ve Ahlaki Seciyeyi Takviye1", *Tedrisat Mecmuası*, Yıl 10, Sayı 47-3, Ağustos 1919, s.152-157.
- Kanat, H. Fikret, (1919). "Mekteplerde İnzibat ve Ahlaki Seciyeyi Takviye 2", *Tedrisat Mecmuası*, Yıl 10, Sayı 47-4, Ağustos 1919, s. 218-228.
- Kanat, H. Fikret, (1919, "Terbiyede Mühim Bazı Mesail", *Muallimler Mecmuası*, Sene 1, sayı 4, 21 Kânunuevvel 1922, s.57-60.
- Kansu, Nafi A. (1915), "Hayatta Mektep", *Muallim Mecmuası*, Yıl 2, Cilt 2, Sayı 24, 15 Ağustos 1334, s.835-839.
- Kansu, Nafi A. (1915). "Terbiye Ve Tedrisatta Nahiv Tedrici", *Tedrisat Mecmuası*, Yıl 5, Sayı 28-2, Cilt 5, 7 Nisan 1331, s.53-54.
- Karagöz, S., ve Duman,T., (2014). *1908-1928 Yılları Arası Süreli Yayınlarında Yer Alan Eğitim Görüşleri ve Öneriler*. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 7 Sayı: 35, s.576-594. Issn: 1307-9581.
- Mehmet Emin, (1915). "Tali Tedrisatta Usül Meselesi", *Tedrisat Mecmuası*, Yıl 5, Sayı 30-5, Cilt 5, 7 Temmuz 1331, s.102-105.
- Mehmet Emin, (1918). "Sultanilerde Felsefe tedrisatının Gayesi", *Muallim Mecmuası*, Yıl 2, Cilt 2, Sayı 20, 15 Mart 1334, s.712-717.
- Mehmet Emin, (1918)." Musiki ve Mekteplerimiz", *Muallim Mecmuası*, Yıl 2, Cilt 2, Sayı 19, 5 Mart 1334, s.539-543.
- Mehmet Rüştü, (1910). "Fenni Tedrisatımız", *Tedrisat Mecmuası*, Cilt 10, Sayı 48-5, Eylül 1919, s.291-293.
- Muallim Cevdet, (1920) "Yarın Ki Talim Ve Terbiye Meseleleri", *Tedrisat Mecmuası* Cilt 12, No. 56, Haziran Eylül 1920, S.798-790.
- Muallim Cevdet, (1923). "Halk Karşında Mektep ve Medrese", *Muallimler Mecmuası*, Sene1, Sayı 7, 23 Mart 1923. s.121-124.
- Muallim Halit, (1923). "İptidai Muallimlerinin İki Derdi", *Muallimler Mecmuası*, Sene 2, Sayı 15, Teşrinî Sani 1923, s. 333-335.

- Muallimler Mecmuası (1922). "Sultanilerin mektep programları hakkında", *Muallimler Mecmuası*, Cilt 1, Sene 1, Sayı 1, 22 Eylül 1922, s. 15.
- Muslihiddin Adil, (1917). "Alman Hayatı ve İrfanı, Muallimlere Tedris Usülleri", *Muallim Mecmuası*, Yıl 2, Cilt 2, Sayı 17, 15 Kânunuevvel 1333, s.591-597.
- Münir Mazhar, (1920). "Faydalı Mülahazalar-Yeni Mektep", *Tedrisat Mecmuası*, Cilt 12 Sayı 58, Kanunu Evvel, Kanunu Sani 1920-1921, s.909-919.
- Necmettin Sadak, "İlmi Terbiye Tarihi" *Tedrisat Mecmuası*, Yıl 6, Sayı 33-1, Cilt 6, 7 Mart 1332, s. 160-165.
- Sadak, N., (1915). "Resim ve Terbiye", *Tedrisat Mecmuası*, yıl 5, sayı 31-4, cilt 5, 7 Temmuz 1331, s.112-115.
- Sâtı Bey (1910). "El işleri dersi", *Tedrisat-ı İptidaiye mecmuası*, yıl 1, sayı7, 15 Ağustos1326, s.43-48.
- Sâtı Bey (1910). "Mesaide İntizam Ve Program", *Tedrisat-ı İptidaiye Mecmuası*, Yıl 1, sayı 9, 15 Teşrinievvel 1326 (1910), s: 100-106.
- Sâtı Bey (1911). "Malumatı Medeniye Dersleri", *Tedrisat-ı İptidaiye Mecmuası*, Yıl 2, sayı 18, 15 Kanunuevvel 1327, s.231-234.
- Sâtı Bey (1918). "Meşrutiyetten Sonra Maarif Tarihi", *Muallim Mecmuası*, Yıl 2, Cilt 2, Sayı 19, 15 Şubat 1334, s. 653-665.
- Sâtı Bey, (1910). "Tarih Tedrisatının Usulü Esasiyesi", *Tedrisat-ı İptidaiye Mecmuası* Sayı 8, Yıl 1, 15 Eylül 1326, s:92-97.
- Süleyman Şevket (1922). "İlk ve Orta Tedrisat Programının Esbabı Mucibesi Hakkında", *Muallimler Mecmuası*, Sene 1, sayı 4, 21 Kânunuevvel 1922, s.49-53.
- Süleyman Şevket (1923), "Maarif Teşkilatımıza Dair Notlar", *Muallimler Mecmuası*, 31 Teşrinievvel 1923, Sayı 14, s.309-316
- Süleyman Şevket (1923). "Tedrisatta Usul İhtiyacı, Usul Meselesi", *Muallimler Mecmuası*, Sene 1, Sayı 7, 15 Nisan 1923, s.177- 18.
- Şakir Ahmet, (1916). "Tedrisatta Sinematoğraf", *Muallim Mecmuası*, Yıl1, Cilt 1, Sayı 1, 15 Temmuz 1332, s.13-17.
- Şevket Bey, (1916). "Resmin Lüzumu ve Mahiyeti", *Tedrisat mecmuası*, Yıl 6, Sayı.36-4, Cilt 6, 7 Haziran 1332, s.310-312.
- Taner, Ali H., (1916). "Türkiye'de Rum Mektepleri 1", a.g.m., s. 144-148

-
- Taner, Ali H., (1916). "Türkiye'de Rum Mektepleri 2", *Muallim Mecmuası*, Yıl 1, Cilt 1, Sayı 6, 15 kânunuevvel 1332, s. 168-171.
- Taner, Ali H., (1923). "Tedrisatımız Hakkında Bir Tarihçe- Emek Mektebi" *Muallimler Mecmuası*, Sene 1, Sayı 8, 30 Nisan 1923, s.145-150.
- Tarcan, S. Sırrı (1917). "Terbiye-i Bedeniye Dersleri- Almanya'da Jimnastik, Basedow", *Tedrisat Mecmuası*, Yıl 8, Sayı 40, 7Temmuz 1333, s.476-478.
- Tedrisat Mecmuası (1915). Maarif Şuunu, "Darülmuallimine Yeni Eklenen Dersler", *Tedrisat Mecmuası*, Yıl 5, Sayı 28-1, cilt 5, 7 Mart 1331, s.1.
- Tedrisat Mecmuası (1917). "Müfredat Programlarında Programında Mün-deriç Mübahasenin Sene-i Devriyesi Haftalarına Taksimine Dair" , *Tedrisat Mecmuası*, Yıl 9, sayı 42, 1 Eylül 1333, s: 639-641.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Karagöz, S. (2016). Cumhuriyet Öncesi Dönem Eğitim Ve Öğretim Programları İle İlgili Görüş Ve Öneriler, *OPUS – Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 6(11) s.651-676.